

“LISON UT-TAYR” ASARIDA TASAVVUFIY QARASHLAR ANNOTATSIYA

Farg’ona davlat universiteti filologiya
fakulteti 3-bosqich talabasi
Mamadaliyeva Nilufar Umidjon qizi

Kalit soʻzlar: Lison ut-tayr, Alisher Navoiy, Tasavvuf, Ruhiy poklanish, Ma’naviy yoʻl, Qalb va oʻzlik, Allohga yaqinlashish, Ramziy obrazlar, Inson tajribasi, Ma’naviy mukammallik.

“Lison ut-tayr” asari Navoiy ijodining eng yuksak asarlaridan biri boʻlib, unda insonning ruhiy va ma’naviy yoʻlini topishi, Allohga yaqinlashishi, ichki poklanish va oʻzini tanib bilish masalalari tasavvufiy nuqtai nazardan yoritilgan.

Asar ramziy obrazlar va qissalar orqali odamni ma’naviy mukammallikka erishishga undaydi, dunyoviy hayotning fani va soxta quvonchlariga qarshi ruhiy intilishlarni targʻib qiladi.

Shu bilan birga, asarda tasavvuf falsafasi, inson qalbining oʻzligini anglash va ruhiy tajribalar orqali poklanish tushunchalari keng yoritilgan. “Lison ut-tayr” asari nafaqat adabiy, balki ma’naviy va falsafiy jihatdan ham boy va chuqur mazmunli asardir.

KIRISH

"Lison ut-tayr" asarida tasavvufiy qarashlar quyidagilarni oʻz ichiga oladi: Majburiy obrazlar, qahramonlarning sarguzashtlari orqali tasavvufiy gʻoyalar ifodalangan. Navoiyning asosiy gʻoyasi "Xudo tashqarida emas, oʻzingda" deb ifodalangan va bu orqali insonning kamolotga erishish yoʻli koʻrsatilgan.

Bosh gʻoyalar

Xudoga yetishish yo‘li: Asarda inson kamolotga erishish uchun o‘z ichidagi kuchga tayanishi kerakligi, Xudo tashqarida emas, insonning o‘zida ekanligi ta’kidlanadi.

Insonni ulug‘lash: Navoiy insonning borliqda tutgan o‘rnini ko‘rsatib, uning ichki imkoniyatlarini va ulug‘ligini ta’kidlaydi.

Kamolotga erishish: Asarning barcha g‘oyasi insonning tarbiyasiga va ruhiy kamolotga erishishiga qaratilgan.

Majburiy obrazlar: Navoiy g‘oyalarini ifodalash uchun majburiy obrazlardan foydalangan.

Sarguzashtlar: Qahramonlarning sarguzashtlari orqali tasavvufiy g‘oyalar ifodalangan.

Epizodlar va hikoyalar: Asar kichik boblardan, epizodlardan, savol- javoblardan, hikoya va masallardan tashkil topgan.

Lison ut-tayr (arab. – „Qush tili“) – Alisher Navoiyning dostoni, o‘zbek mumtoz adabiyoti va o‘zbek adabiy tilining muhim yodgorliklaridan biri hisoblanadi. Asar 1498 – 99-yillarda fors shoiri Farididdin Attorning „Mantiq ut- tayr“ asari ta’sirida yozilgan. Navoiy asar syujeti va bosh g‘oya xususida Attorga izdoshlik qilgan. „Lison ut-tayr“ – falsafiy doston bo‘lib, shoir unda majoziy obrazlar, qahramonlarning sarguzashtlari orqali tasavvufiy g‘oyalarini ifodalagan. Navoiy asarda Xudo tashqarida emas, sening o‘zingda, degan fikrni olg‘a suradi. Shu yo‘sinda insonni ulug‘laydi, uning kamolotga erishish yo‘lini yuksak she’riy mahorat bilan bayon etadi. Asarning barcha g‘oyasi odamning tarbiyasini ko‘rsatishga qaratilgan.

„Lison ut-tayr“ dostoni 3598 baytdan (176 kichik bobdan) iborat bo‘lib, aruz vaznining ramali musaddasi maqsur (foilotun – foilotun – foilon) vaznida yozilgan. Asardagi boblar alohida epizodlardan, savol-javoblardan, kichik hajmli hikoya va masallardan tashkil topgan. Asardagi hikoyalarda Navoiy buyuk hikoyanavis sifatida ko‘zga tashlanadi. [1]

She'riy bayon Bir kuni guliston, bo'ston, o'rmon, dengiz va biyobon qushlari majlis tuzadilar. Majlisda qushlar o'rin topolmay, parokanda bo'lishadi. Shunda Hudhud ularga bir yo'l boshchi kerak ekanligi, uning nomi Semurg' ekanligi haqida xabar qiladi. Barcha qushlar Semurg' huzuriga yo'l olishadi. Yo'lda ular: Talab, Ishq, Ma'rifat, Istig'no, Tavhid, Hayrat, Faqr Fano vodiylarini bosib o'tishadi. Bu vodiylarda ular turli xil qiyinchiliklarga duch kelishadi. Safar davomida turli xil qushlar, turli xil vaziyatlarda safarni tark etishadi va halok bo'lishadi. Yakunda Faqr Fano vodiysiga yetib kelgan 30 nafar qush o'zlarining „Simurg“ ekanligini anglab yetishadi. Ular fano yo'lini bosib o'tib, boqiylikka erishadi. Har bir Vodiy

bayonidan so'ng ibratli hikoyatlar keltirilgan. Asardagi eng uzun hikoyat „Shayx San'on“ haqidagi hikoyatdir.

Asarning umumiy mohiyati. „Lison ut-tayr“ – mashhur shoir va mutafakkir Farididdin Attorning eng buyuk asarlaridan biri bo'lib, u tasavvufiy hikoya va ramziy obrazlar orqali inson ruhiy yo'lini yoritadi. Asar birdan ortiq qatlamlarga ega bo'lib, u insonning ichki dunyosi, qalbining poklanishi va ma'naviy kamolotga erishish jarayonini aks ettiradi.

Tasavvufiy g'oyalar. Asarda tasavvufning asosiy tamoyillari keng yoritilgan:

Ma'naviy poklanish: Navoiy asarda insonning dunyoviy ish va lazatlardan voz kechib, qalbini poklash orqali ruhiy yuksalishga erishishi mumkinligini ko'rsatadi.

Allohgga yaqinlashish: Har bir insonning maqsadi – ilohiy haqiqatga erishish. Asarda bu g'oya qushlar ramzi orqali, ularning Safar – Ruhiy yo'lni bosib o'tishi bilan ifodalanadi.

O'zlikni anglash: „Lison ut-tayr“da shaxsning ichki olami va ruhiy o'zligini tanib bilishi tasavvufiy maqsad sifatida ta'kidlanadi.

Dunyoviy hayotning fani: Asar dunyoviy narsalarning vaqtinchalik va soxta ekanini ko'rsatib, odamni ma'naviy qadriyatlarni qadrlashga chaqiradi.

Ramziy obrazlar orqali ifodalash. Asarda qushlar – inson ruhining turli xususiyatlari va ijtimoiy-siyosiy tuzumlar bilan munosabatlarini aks ettiruvchi ramz

sifatida ishlatiladi. Har bir qush ruhiy bosqichni, sinovlarni va o'zini topish jarayonini ifodalaydi.

Yo'l va Safar tushunchasi. Asar markaziy g'oyasi qushlarning "Simurg"ga erishish uchun bosib o'tgan ruhiy sayohatida aks etadi. Bu sayohat – insonning ma'naviy kamolotga yetish yo'li bo'lib, tasavvufda "safari" tushunchasi bilan chambarchas bog'liq.

Inson va ilohiy haqiqat munosabati. Attor tasavvufiy qarashlarda insonning ruhiy intilishi va Alloh bilan birlashuvi muhim o'rin tutadi. U asarda shuni ko'rsatadiki, haqiqiy bilim va kamolot inson ichki dunyosini anglash va o'zini tarbiyalash orqali erishiladi.

Asarning tasavvufiy mohiyati va strukturasi. "Lison ut-tayr" – Alisher Navoiyning eng yirik tasavvufiy epik asari bo'lib, u qushlarning ramziy sayohati orqali insonning ma'naviy va ruhiy rivojlanishini yoritadi. Asar o'zining ramziy tuzilishi bilan ajralib turadi: har bir qush inson ruhining bir qismiga ishora qiladi, va ularning Simurgga yetish yo'lida boshdan kechiradigan sinovlar tasavvufiy tajriba sifatida talqin etiladi. Bu asar nafaqat hikoya, balki ma'naviy qo'llanma hamdir.

Qahramon va ramzlar orqali tasavvufiy tushunchalarni yetkazish

Qushlar – inson qalbining turli xususiyatlari, irodasi va ruhiy kamolotga intilishining ramzi. Masalan, ba'zi qushlar dunyoviy ishq va havoni ifodalaydi, boshqalari esa sabr, poklik va ilohiy muhabbatni ramziy qiladi.

Simurg – tasavvufiy mukammallik, Allohga yaqinlashish va ruhiy yuksalish ramzi. Inson hayotidagi barcha qiyinchiliklar va sinovlar aynan shu maqsadga yetish yo'lida to'siq sifatida ko'rsatiladi.

Tasavvufiy yo'l va Safar konsepti Asarda tasvirlangan "Safari" tushunchasi insonning ichki rivojlanish yo'lini bildiradi. Bu sayohat:

Qalbdagi shubhalar va faniy lazzatlardan voz kechishni,

Ruhiy o'zlikni anglashni, Axloqiy va ma'naviy kamolotga erishishni o'z ichiga oladi.

Safar davomida qushlar duch keladigan qiyinchiliklar – insonning ichki ruhiy sinovlaridir.

Tasavvufiy axloqiy qadriyatlar. Asarda quyidagi tasavvufiy axloqiy g'oyalar chuqur yoritilgan:

Sabr va chidamlilik – ruhiy yuksalish yo'lida muhim fazilat. Poklik – qalbni dunyoviy iflosliklardan tozalash.

Fidoyilik va muhabbat – haqiqiy sevgini Alloh va yaratilganlarga qarshi ochiq ko'rsatish.

Ilm va idrok – inson faqat bilim bilan emas, balki ruhiy tajriba orqali ham kamolotga yetadi.

XULOSA

Xulosa qilganda, “Lison ut-tayr” nafaqat adabiy, balki ma'naviy va falsafiy jihatdan ham boy asar bo'lib, insonning o'zligini anglash va ruhiy kamolotga erishish yo'lini yoritadi. Bu asar tasavvufiy qarashlarni chuqur tushunish va inson qalbining ma'naviy dunyosini o'rganish uchun muhim manbadir.

“Lison ut-tayr” asari Alisher Navoiyning tasavvufiy qarashlarini eng to'liq ifodalovchi asarlardan biri hisoblanadi. Asarda inson ruhiy yo'li, qalbning poklanishi, Allohga yaqinlashish va ma'naviy kamolotga erishish jarayoni ramziy qahramonlar – qushlar orqali yoritilgan. Har bir qush inson ruhining turli xususiyatlarini aks ettirib, Simurgga yetish yo'lida duch keladigan sinovlar orqali ruhiy o'sish va tajribani ifodalaydi.

Asarda tasavvufiy g'oyalar – sabr, poklik, fidoyilik, haqiqiy muhabbat va ilm orqali kamolotga yetish konsepti asosiy mavzular sifatida ko'rsatilgan. Shu bilan birga, Attor dunyoviy ish va lazatlardan voz kechish, qalbni ma'naviy iflosliklardan tozalash orqali ruhiy yuksalishga erishish mumkinligini ta'kidlaydi.

Inson va ilohiy haqiqat munosabati. Asarda tasavvufiy qarashlar orqali shunday g'oya ilgari suriladi: inson ruhiy yuksalishi va Alloh bilan yaqinlashuvi ichki o'zlikni

anglash va ruhiy poklanish orqali amalga oshadi. Navoiy ruhiy sayohatni nafaqat shaxsiy, balki insoniyat uchun ham universal qadriyat sifatida ko'rsatadi.

Tasavvufiy metod va adabiy uslublar Navoiy asarda tasavvufiy g'oyalarni yetkazishda:

Ramziy hikoya (qahramonlar orqali falsafiy tushunchalarni berish),

Hikmatli qissalar (ma'naviy saboqlarni tushuntirish), Metafora va allegoriya (ruhiy tajribalarni tasvirlash) kabi usullardan keng foydalanadi.

Zamonaviy qarashlar bilan bog'liqlik "Lison ut-tayr" asari faqat tarixiy yoki diniy nuqtai nazardan emas, balki insonning ruhiy va psixologik rivojlanishi nuqtai nazaridan ham o'rganishga arziydi. Asarda ruhiy intilish, ichki muvozanat va shaxsiy taraqqiyot masalalari bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega.

"Lison ut-tayr" asari tasavvufiy qarashlarni chuqur, ramziy va falsafiy shaklda yoritadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Navoi, A. Lison ut-tayr. Toshkent: Sharq, 1992.
2. Navoi, A. Xamsa. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2005.
3. Sultonova, M. Alisher Navoi va uning adabiy merosi. Toshkent: Fan, 2010.
4. Mirzoev, U. O'zbek klassik adabiyoti tarixidan. Toshkent: Akademnashr, 2015.
5. Karimov, I. Navoiyning falsafiy qarashlari. Toshkent: Sharq, 2008.
6. Abdullaev, R. Sufizm va Sharq adabiyoti. Toshkent: Fan, 2007.
7. Olimov, T. O'zbek adabiyoti va ramziy uslubi. Toshkent: Akademnashr, 2012.
8. Qodirov, S. Alisher Navoi va Mantiq ut-tayr an'anasi. Toshkent: Sharq, 2014.
9. Xolboyev, F. Markaziy Osiyo adabiyoti tarixi. Toshkent: Fan, 2011.
10. Safarov, B. O'zbek adabiyotida alegoriya va ramziy obrazlar. Toshkent: Akademnashr, 2013.
11. Esanov, J. Alisher Navoi: Hayoti va ijodi. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2009.
12. Tadjibayev, N. Sufiyona adabiyot va Navoi ijodi. Toshkent: Fan, 2010.

13. Raximov, M. Lison ut-tayr asarining falsafiy tahlili. Toshkent: Sharq, 2016.
14. Abdullayeva, L. O'zbek klassik adabiyotida metafora va ramziy uslub. Toshkent: Akademnashr, 2018.
15. Holmatov, A. Sharq adabiyoti va Navoi ijodi. Toshkent: Fan, 2017.